

AVTONOMIJA IN HETERONOMIJA

(Prispevek k teoriji "avtonomistične" demokracije)

V pričujoči razpravi želim opozoriti na vprašanje avtonomije v pluralistično strukturiranih družbenih sistemih.

O demokraciji praktično ni mogoče govoriti nasploh. Naše razmišljanje o njej je reflektirano skozi analizo odnosa med *heteronomijo* in *avtonomijo*, dveh procesov, od katerih je odvisna svoboda posameznika in naroda. Sicer je ta tema bila v pravnih in državoznanstvenih vedah zelo zgodaj teoretsko verificirana.

Nanaša se na konflikt med posamezno in normirano voljo, ki v moderni dobi v političnem smislu nastopa ali kot večinska, obča ali kot volja vseh. Od te "višje" volje, ki je lahko zakonsko in ustavno normirana (ni pa nujno, načelno lahko gre tudi v t.i. nekonvencionalnih družbah za neformalno podrejanje "višji" volji) in ki poseduje monopol prisile, je lahko posamezna volja odvisna ali podrejena, kar pa seveda zaostri vprašanje njene svobode. Posamezna volja zato sprejema občo voljo kot nekaj tujega - heteronomnega. Ta konflikt je poleg totalitarnih držav še posebej značilen za versko, etnično in kulturnocivilizacijsko segmentirane skupnosti, kjer uveljavljajo takšni strukturi neprilagojen in zato nekompatibilen t.i. čisti (unitarni) večinski politični sistem.

Ideja avtonomije - opredelimo jo lahko kot sklop samoregulirajočih in samoupravljaljajočih mehanizmov, ki omogočajo vladati sebe in sebe varovati (postavljati meje) pred sistemom, ki upravlja in uravnava od zunaj - ima nekakšen konvergentni "šarm", ki se mu ne odrekajo sodobne in manj sodobne levičarske in desničarske paradigme.

Na ravni "modeliranja" družbenih odnosov obstajajo različni načini razreševanja konflikta med heteronomnimi učinki države in avtonomnimi hotenji civilne družbe. Napetost ali celo konflikt se torej kaže tako v totalitarnih političnih sistemih kot tudi v sistemih "dominacije legitimne večine", če so le - ti centralistično ali unitaristično urejeni.

Odnos posameznika in njegovih socialnih in etničnih agregatov in države (ključno merilo razlikovanja bo pri tem način integracije sistema) se sistemsko urejuje v glavnem na načine, ki jih želimo prikazati v tej shemi:

1. Vertikalna integracija - funkcionalna avtonomija;
2. Horizontalna integracija -teritorialna (politično-upravna) avtonomija;
3. Posredno-parcialna integracija - demokratična avtonomija.

Znotraj teh modelov poznamo vrsto pojavnih oblik.

Prva dva tipa predpostavljata posamezniku kolektiv, npr. stan, razred, narod (1.tip) ali enotno ljudstvo (2.tip). Posameznika dojemata nestvarno, kot del neke celote, brez katere sam, če nekoliko poenostavimo, ne pomeni nič. Tretji model ima ambicijo, da odpravi pomanjkljivosti obeh.

1. Tip *vertikalne integracije* vključuje različne katoliško-stanovske in korporacijske zasnove ter razredno-komunistične sisteme svetov, ki se kot t.i. funkcionalne demokracije pojavljajo kot celovite in totalne rešitve družbene organiziranosti. V okviru tega modela se lahko uveljavi le *funkcionalna avtonomija*. Ti koncepti temeljijo na podmeni vsestranske socializacije posameznika v kolektivu in popolni integraciji posameznih delov sistema v celoto. Kolektiv mora posameznika pritegniti in vzeti čisto vase, da je z njim eno, da bo črpal svojo bitnost in osebnost samo iz njega. To je zapisal, če nekoliko obudimo spomin na slovensko predvojno politično misel, Gorazd Kušej.¹ Podobno totalitarno postavko iracionalnega doživljanja skupnosti najdemo tudi pri M.Adlerju, po katerem lahko posamezniku le skupnost omogoči svobodo in možnost, da postane neokrnjena, vsestran-

ska osebnost.² S popolno integracijo posameznika v skupnost se razblinijo tudi vse sistemsko entropične tendence; vsestranski posameznik v popolni skupnosti je jamstvo stabilnosti sistema tudi v politični teoriji Carla Schmitta.³ Schmitt, najuglednejši predstavnik totalitarne politične misli v 20. in 30. letih v Evropi, je menil, da je liberalni pluralizem v nasprotju z idealom enotnega in homogenega ljudstva⁴

Videz pluralne strukture tega modela daje funkcionalno (po socialnoekonomskih funkcijah) in vertikalno strukturirana družba (t.i. fevdalni pluralizem). Ta tehnologija omogoča optimalen nadzor nad posameznim in posebnim. Dejavnost teh struktur se usmerja (t.i. zunanja regulacija), s čimer se lahko trajneje zagotavlja stabilnost sistema. Bistvena manifestacija sistemov, ki smo jih uvrstili v ta model je, da so na vseh ravneh nekompetitivni. Političnega združevanja po teritorialnem načelu ni, če niso te organizacije organski (se pravi neavtonomni) deli neke sistemsko dobro integrirane enote. Teritorialno načelo je podrejeno funkcionalnemu načelu, kar pomeni, da ta model ni primeren za politično individualizacijo naroda. Tudi posameznik izgubi svoj politični pomen kot državljani. Po svojem bistvu je ta model nadpartikularen, totalen, popoln. V njem je poudarjena ideološka indoktrinacija (vzgajanje ljudi za sistem). Izrazit je tudi egalitarni sindrom. "Avtonomna" področja (ki dejansko opravljajo funkcijo ogrodja družbene vertikalne integracije) so predpisana in kot taka ne obstajajo kot avtonomni deli civilne družbe, ampak kot institucionalni kanali države, ki služijo heteronomiji, ne pa avtonomiji in deregulaciji. Le-ta je v teh sistemih mogoča delno in ob pogoju, da je zagotovljen nadzorovalni (ali subsidiarni) status države.

Cepitve in različnosti so legitimne le, če so sistemsko integrativne, torej če ne delujejo v smeri entropije sistema. Dobršen del slovenske politične misli bi lahko uvrstili v ta model.⁵

2. Model *horizontalne integracije* je liberalen. Ta pozicija temelji na predpostavki, da večinska demokracija najbolje

razrešuje nasprotja med prisilno urejenim občin in avtonomistično usmerjenim posameznim in posebnim ter da le ona lahko opraviči heteronomijo, ki se ji popolnoma ne da izogniti. Obenem domneva, da čim večja je količinsko (večinska) odločitev, tem večje so uskladitve posameznih volj z večinsko, ki z aktom odločitve postane obča.⁶

Osrednji regulacijski mehanizem v tem modelu je trg (ki je univerzalnega pomena tako v ekonomiji kot politiki - na tej podmeni temelji t.i. tržna teorija demokracije⁷) pri radikalnejšem tipu liberalne systemske integracije pa se trg vse bolj dopolnjuje s korporacijskimi dogovori. K dogovorom in sporazumevanjem je "nagnjena" t.i. intervencijska država, ki je pomemben regulacijski mehanizem razvite industrijske družbe. To dejstvo je nekatere avtorje napeljalo na tezo, da gre za preobrazbo političnih struktur in za spremembo logike političnega delovanja, ki se od pluralizma pomika h korporativizmu.⁸ V tem smislu govorimo o liberalnem korporativizmu.

Če odmislimo politično teritorialno avtonomijo, kjer sta decentralizacija in deregulacija delno izvedeni, imamo opraviti z izrazito horizontalno (mrežno) integracijo. Ta je logična posledica večinske politične demokracije, ki sicer legalizira tehnični razmik med civilno družbo in politično državo (ki je substančni pogoj za uveljavitev avtonomije), vendar pa v bojazni pred entropijo sistema zanemarja in ne dopušča dovoljšnje uveljavitve specifičnega v družbi, njene heterogenosti in pravic manjšin, ki so na nek način kot politične subjektivitete izrinjene iz političnega procesa. Družbene cepitve so legitimne v toliko, v kolikor ne ogrožajo enovitosti in enotnosti sistema. Vendar po logiki svoje strukture nudi primerni temelj, da se na njem razvije to, kar imenujemo demokratična avtonomija.

3. Model *posredno-parcialne systemske integracije* upošteva in legalizira avtonomnost sfer civilne družbe. Ta model temelji na domnevi, da se popolnejša avtonomija ne more uveljaviti ne v sistemu vertikalne, ne v sistemu horizontalne integracije (t.j. v sistemih totalitarne in demokratične heteronomije). Temelji

namreč na optimizaciji avtonomnih položajev struktur sistema ter na priznavanju nujnosti reprezentančne oblike strukturiranosti politike.⁹ Koncept "avtonomistične" demokracije se navezuje na Heldovo teorijo demokracije, zlasti je pomembna njegova temeljitev "demokratske avtonomije": posebno naj bo svobodno in enako v določanju pogojev lastnih življenj in ustavna pravila naj delujejo v kontekstu raznovrstne politične kulture in sistema radikalno neenakih ekonomskih sredstev.¹⁰

Avtonomistična demokracija predstavlja omejeno integracijo sistema in tehnologijo humanih ekvivalentov razlik oziroma družbene partikularnosti na eni strani in široke možnosti avtonomnega (neodvisnega) bivanja na drugi. Ne omejuje se le na posameznika, ampak tudi na posamezne sloje, strokovne, interesne in druge socialne skupine, etnije in subkulturna gibanja, skratka na cel spekter civilnodružbene različnosti.

Duh skupnosti, ki ga poudarjata prvi dve varianti, je v tem primeru močno relativiziran. Relativiziran je s stališča naroda kot politične entitete in relativiziran je s stališča posameznika - državljana. To pomeni, da avtonomni poziciji državljana in naroda zahtevata pretrganje t.i. organskih in nasilnih integrativnih vezi, ki jih predpostavljata prva dva modela. Avtonomno (samoupravno, deregulirano, samodejno t.j. neodvisno) politično življenje ne zavrača splošne politične reprezentance, vendar pa implicira vrsto alternativnih oblik političnega odločanja, kot neposredna participacija, pa tudi načelo limitiranega večinskega mehanizma odločanja (proporcionalni sistem) na področju političnega podsistema kakor tudi možnosti konsenzualnega odločanja.

Na pojmovni ravni se demokracija in avtonomija po vsebini ne ujemata. Med njima vlada napetost. Demokracija se nasploh dojema kot nekaj, kar je *javno* in ne zasebno. Njeno "kozmostopolitično" pomanjkljivost odpravlja vsebina drugega člena v pojmu - avtonomija, ki v zaznavi svobode posebnega (segmenta družbe) dopolni načelo enakosti z načelom različnosti, pravico večine s

pravico manjšine. Pojma se lahko torej tudi dopolnjujeta." Avtonomistična demokracija" želi simbiozo obojega.

* * *

Če poskušamo povzeti predstavljene tipe odnosov med heteronomijo in avtonomijo, ki pomenijo systemske pogoje političnega obstoja in življenja posameznika in naroda kot političnih subjektov, bi morali za 1. tip omeniti to, da temelji na hotenju institucionalnega zagotavljanja možnosti za odpravo napetosti med skupnostjo in posameznikom, istovetnosti vladanih in vladajočih (normirana obča volja = volja vseh). Nadalje predpostavlja družbeno harmonijo, ki jo lahko zagotovi le nekonfliktna narava družbene strukturiranosti. Temu pa je politični pluralizem tuj. Reprezentančni demokraciji predpostavlja plebiscitarno demokracijo. Od tega modela, za katerega je značilen tudi izrazit ideološki naboj, smo se v Jugoslaviji poslovili.

Na drugi strani "liberalni" koncept zavrača vertikalno integrativnost sistema, idejo istovetnosti med vladajočimi in vladanimi, legalizira razmik med državo in civilno družbo, temelji na načelu večine, politične enakosti in mehanizmu trga kot temeljnemu regulatorju ekonomskih in političnih odnosov in razlik. Domneva, da je heteronomija neizogibna cena demokratičnega sistema. Temeljni politični subjekt je državljani, narod pa je popolnoma zanemarjen.

Najdoslednejšo avtonomistično pozicijo zagovarja tretja zvrst, ki se zavzema za maksimalizacijo stopnje samouprave in nasploh samouravnave posameznih segmentov civilne družbe (posameznika in t.i. manjšin), zagovarja idejo "minimalne države", deregulacije, problematizira večino, reprezentančni način odločanja dopolnjuje z oblikami participacije.

1. G. Kušej, *Sodobna demokracija*, Ljubljana, 1933, s.56; Zgodnji Kušej je zagovarjal načelo "narodne demokracije". Menil je, da bistvo demokracije leži v težnji, da se odpravi napetost med posameznikom in družbo. Istovetnost med njima se lahko doseže takrat, ko posameznik svojo voljo podredi volji naroda.
2. M. Adler, *Politische und soziale Demokratie*, Berlin, 1926, S.165.
3. Carl Schmitt je vplival na Kušejevo politično misel s tezo o "nujnost popolnega zlitja edine stranke z državo", *ibid.* 61.
4. Ključno merilo Schmittove politične misli je stabilnost sistema. Sistem mora biti zato zgrajen tako, da omogoča najneposrednejši stik naroda (ljudstva) in voditelja. To zagotavlja enotnost, le ta pa stabilnost. Nestabilni parlamentarni demokraciji je predpostavil državo, ki jo upravlja ena sama stranka. Več v *Die geistgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Muenchen - Leipzig, 1926 in *Staat, Bewegung, Volk*, Hamburg, 1933 itd.
5. O tem več v moji razpravi *Samoupravni korporativizem in korporativno samoupravljanje*, R 2000, št.48-49/1990.
6. H. Kelsen, *Vom Wesen und Wert der Demokratie*, Tuebingen, 1929, S.9. Kelsen definira svobodo posameznika kot neodvisnost njegove volje od volje drugih.
7. Prvi, ki je logiko delovanja ekonomskega sistema povezal s političnim sistemom, je bil ekonomist J.Schumpeter v delu *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*. Njegov najbolj znan naslednik je Anthony Downs (glej *Ekonomische Theorien der Demokratie*, Tuebingen, 1968).
8. V 70. letih je bila v Zahodni Evropi nadvse zanimiva razprava o neokorporativizmu. Glej zlasti: L. Panitch, *Social Democracy and Industrial Militancy*, Cambridge, 1976, Ulrich von Alemann - Rolf G. Heinze, *Verbaende und Staat. Vom Pluralismus zum Korporativismus*, 1981 itd.
9. V tem smislu povzemam Noackovo trditev, da je reprezentativna demokracija edina uresničljiva oblika moderne demokracije (*Was ist Politik?*, Muenchen, 1976, S.129).
10. David Held. *Modeli demokracije*, Ljubljana, 1983, S.273.